

Ankara Üniversitesi
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Dilbilim Bölümü

DBB 301 Metindilbilim
Açık Ders Notları

Prof. Dr. Gülsün Leylâ Uzun

○ **METİN KAVRAMI ÜSTÜNE**

Metin (text)

Metin yapısı (text structure; Textstruktur)

Yüzey metin (surface text)

Derin metin (deep text)

Küçükölçekli yapı (micro structure)

Büyükölçekli yapı (macro structure)

Üst yapı (alan yazınında karşınıza çıkabilecek diğer terim :Süper yapı) (meta text/ hyper text/ meta discourse)

Söylem (discourse)

Metinsellik (textuality; Textualität)

Metindilbilim (textlinguistics) çalışması, metin nedir ve metni metin yapan özellikler nedir sorularına yanıt arayan bir dilbilim çalışması türüdür.

Metindilbilim alanında yapılan çalışmalarda, dilbilimsel bakış açısıyla ve fakat farklı yaklaşımlarla çalışıldığı görülür. Yaklaşım farklılıkları metin dilbilgisi, metindilbilim, söylem çözümlemesi (discourse analysis) gibi farklı terimleri de ortaya çıkarmıştır. Ancak, bir metin çalışmasında bu yaklaşımların yalnızca birinin seçilip kullanılması güçtür. Bu nedenle, aşağıda özetle tanıtilen yaklaşımlar, alanda yapılan çalışmalarda çoğu zaman çeşitli düzeylerde birlikte kullanılmaktadır:

- Metin dilbilgisi (Van Dijk, 1972) metinlerin dilbilgisel yapılar yoluyla betimlenmesine katkıda bulunacak bir model geliştirmeyi hedeflemiştir.
- Metin dilbilgisi yaklaşımının tam tersine, metindilbilim yaklaşımı (de Beaugrande ve Dressler, 1981; de Beaugrande, 1984) metinlerin nasıl üretildiği ve anlaşıldığı konusu üzerine yoğunlaşmıştır. Bu yaklaşımla yapılan çalışmalarda metinselliğin (textuality), yani metin olmayı sağlayan bileşenlerin özelliklerinin belirlenmesi üzerinde durulmuştur.
- Söylem çözümlemesi yaklaşımıyla yapılan metin çalışmalarındaysa (Renkema, 1993; Schiffrin, 1994) geleneksel olarak temelde yazılı metinlerin

toplumsal etkileşim gücü ortaya konmaya çalışılmaktadır. Örneğin yazarın, bir konuda yazarken metninde yaptığı hangi düzenlemelerle okuyucusu üzerinde yönlendirici olabildiğini açıklamak üzere yapılan bir çözümleme bu yaklaşımı içermektedir.

Bu aşamada metin nedir sorusunu yanıtlamaya başlamadan önce dizge tümceleriyle metin tümceleri arasındaki ayrımı ortaya koyalım.

Örnek (1)

Öğretmen sınıfa girdi ve “Çocuklar bugün tümcenin öğeleri üzerine konuşacağız. Söyleyin bakalım! Ali bir trafik kazası geçirdi, tümcesinin öznesi nedir?” dedi. Çocuklardan biri söz isteyerek “Ali” öğretmenim diyerek yanıt verdi.

Öğretmen sınıfa girdi ve “Çocuklar çok üzgünüm arkadaşınız Ali bir trafik kazası geçirdi” dedi. Çocuklar söz istemeden nerede öğretmenim, bir şey olmuş mu öğretmenim, ne zaman öğretmenim, diyerek ağlamaya başladılar.

Yukarıdaki iki örnek gözden geçirildiğinde hemen farkına varılabilecek ilk durum “Ali bir trafik kazası geçirdi” ifadesinin dinleyen öğrenciler için benzer değerinin olmadığıdır. İlk durumdaki ifade, dinleyenler için dış dünyadaki bir olay ya da durum hakkında bilgi aktarmayan sadece dilbilgisel içeriğiyle dikkate alınan ve çözümlenen bir dil birimi örneğidir. Bu nedenle ikinci örnektekinin tersine toplumsal etkileşim etkisine sahip değildir. Oysa ikinci durumdaki aynı ifade, dinleyen öğrenciler için belli olan bildik bir kişinin, yani tanıdıkları Ali'nin başına gelen kötü bir olayı haber veren bir ifadeye dönüşmüştür. Böylece bir söylem bağlamında kullanılarak alıcıları üzerinde duygusal etki de taşır hale gelmiştir. Ali artık onlar için ilk durumdaki gibi sadece bir özel ad değildir. Sadece bir özel ada gönderim yapmamaktadır. Bu içeriğe bir de Ali hakkında bildikleri, tüm etkin deneyimleri ve yaşanmışlıkları da eklenmiştir.

Yukarıda örneklediğimiz tümceler arasındaki bu fark, metindilbilim çalışmalarında dizge tümceleri ile metin tümceleri ayrımının yapılmasını gerektirmiştir. Dizge tümceleri, dilin yapısına ve işlevlerine yönelik konulardaki kuramsal tartışmalarda sunulur ve bir dilin dilbilgisel betimlemeleri yapılırken kullanılır. Buna karşın dilin doğal kullanımında metinler içinde metin tümceleri yer almaktadır.

Özetle dizge tümcesi ve metin tümcesi kavramları, aşağıdaki farklar nedeniyle metin çalışması açısından ayırt edilmesi çok önemli kavramlara işaret etmektedir:

Dİ ZGE TÜMCELERİ

- Tümceler kendileriyle sınırlandırılmış yapısal birimlerdir.
- Tümceler içindeki varlıklar ve olaylar için bilindiklik ve tanıdıklıktan söz edilemez.
- Tümceler üretenin kim olduğu, nerede ve ne zaman üretildiği ve hangi amaçla üretildiği gibi kullanımsal sorulara duyarlılık taşımaz.

METİN TÜRÜMLERİ

- Metin türümleri, birlikte kullanıldıkları diğer metin türümleri ile sınırlandırılmış kullanımsal birimlerdir.
- Metin türümleri içindeki varlıklar ve olaylar için bilindiklik ve tanıdıklıktan söz edilebilir.
- Metin türümlerine üreteninin kim olduğu, nerede ve ne zaman üretildiği ve hangi amaçla üretildiği gibi kullanımsal sorular yöneltilebilir.

Dizge türümleriyle metin türümlerini bu özellikleriyle birbirinden ayırdıktan sonra şimdi de kullanım çalışmalarının bir diğer kavramını tanımlayalım. Sözce (utterance), dili doğal bağlamlarında ele alan dilbilim çalışmalarının, örneğin metindilbilimin bir diğer temel kavramıdır. Sözce, bir iletişim ortamında, örneğin bir konuşma anında bir konuşucunun iki susma arasında ürettiği söz birimidir. Bütünüyle somut dil kullanımına ilişkin bir kavramdır. Bir sözce aşağıdaki örnekte de görüldüğü gibi, tek bir sözcükten oluşabileceği gibi, bir ya da bir kaç metin türümcesinden de oluşabilir. Aşağıda bir sözce örneği görülmektedir.

Örnek (2)

(Nil) -Günaydın! (dikkat çekici bir coşku ve sevinç tonlamasıyla) (Ahmet) –Ohhh bugün çok neşelisin!

Örnekte, Nil'in tek sözcükten oluşan sözcüğü karşısında, Ahmet'in bir metin türümcesinden oluşan sözcüğü yer almaktadır.

TEMEL KAYNAKLAR

Beaugrande, R. A.de.; W.U. Dressler (1981). Introduction to Text Linguistics. Longman: London.

Beaugrande, R. de (1984). Text Production. Ablex Publishing Corporation. and Poetics. The Hague: Mouton.

Forey, Gail (Editor) & Geoff Thompson (Editor). (2010). Text Type and Texture (FUNCTIONAL LINGUISTICS). London: Equinox.

Halliday, M. A. K. (1978). Language as a Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning. London: Edward Arnold.

Halliday, M. A. K., R. Hasan (1976). Cohesion in English. London: Longman.

Kaplan, R. B. (1987). Cultural thought patterns. : (Eds.) Connor; R.B.Kaplan. Writing Across Languages. USA: Addison-Wesley Publishing, 9-21.

Renkema, Jan. (1993). Discourse Studies. An Introductory Textbook. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.

Schiffrin, D. (1994). Approaches to Discourse. Oxford: Blackwell.

Uzun, G. Leyla (2011). Metindilbilim. A. S. Özsoy ve Z. Erk Emeksiz (Habl.) Genel DilbilimII (152-180). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yay.

Webster, Jonathan J. & M. A. K Halliday (2014). Text Linguistics: The How and Why of Meaning. (Equinox Textbooks & Surveys in Linguistics. London: Equinox.

Werlich, E. (1982). A Text Grammar of English. Heidelberg: Quelle and Meyer.